

دانشکده علوم اداری و اقتصادی

گروه حقوق - حقوق خصوصی

پایان نامه کارشناسی ارشد

عنوان پایان نامه:

حقوق معنوی در مالکیت های ادبی و هنری در حقوق ایران و عراق

استاد راهنما:

دکتر سید محمد مهدی قبولی درافشان

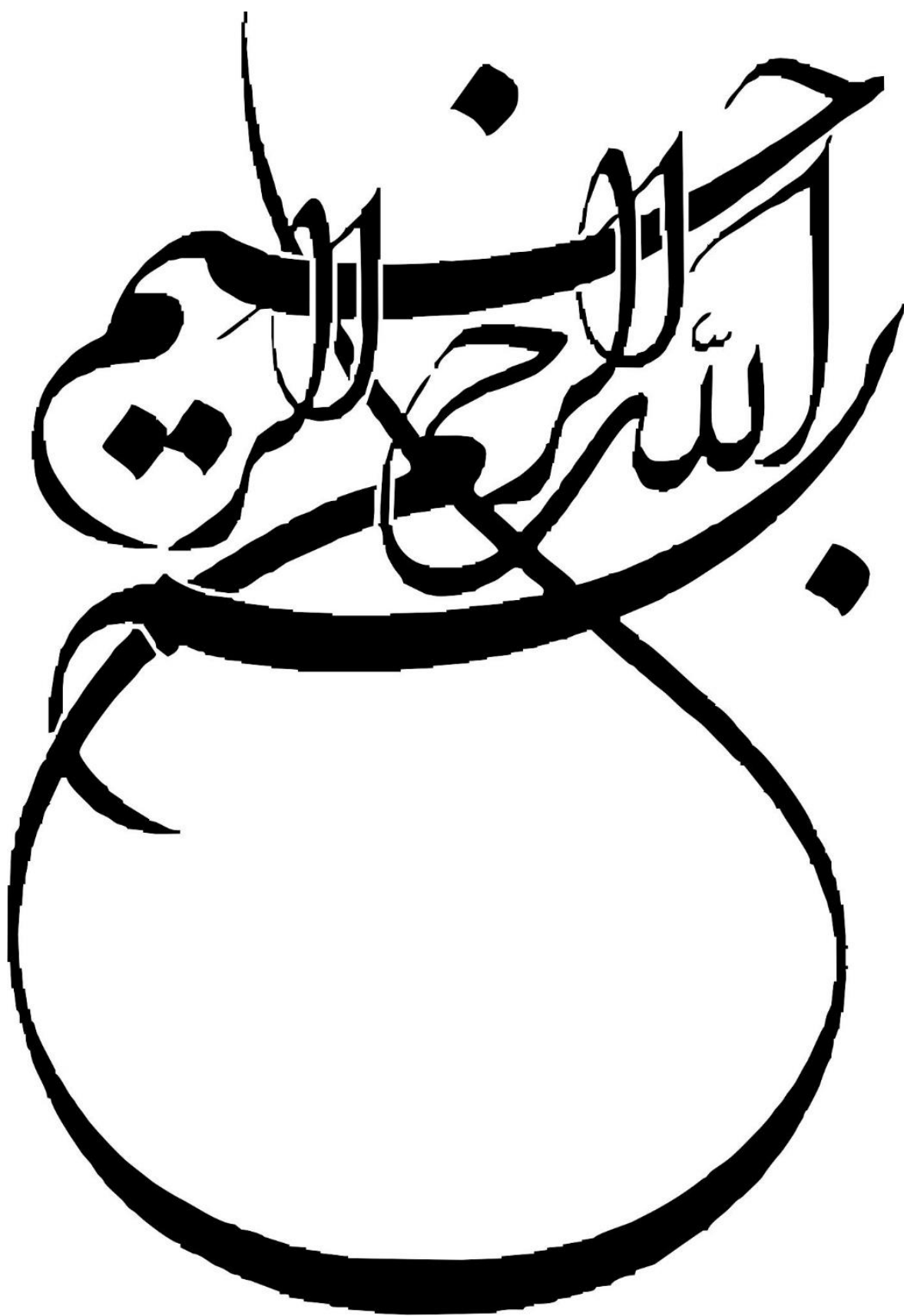
استاد مشاور:

دکتر سعید محسنی

نگارش:

عبدالعظیم میری محمد العماري

شهریور ۱۳۹۷

شماره :
پوست :

فرم ارزشیابی پایان نامه کارشناسی ارشد

نام و نام خانوادگی : عبدالعظیم میری محمد العماری شماره دانشجویی : ۹۵۳۳۳۳۳۱۷۰ تعداد واحد جبرانی :
رشته و گرایش تحصیلی : حقوق خصوصی تاریخ دفاع : ۹۷/۶/۲۵ نام و نام خانوادگی استاد راهنما : سیدمحمد مهدی قبولی درافشان
عنوان پایان نامه : حقوق معنوی در مالکیت های ادبی و هنری در حقوق ایران و عراق

معیارهای ارزشیابی		حد اکثر نمره	نمره کسب شده	ملاحظات
کیفیت نگارش	انسجام در تنظیم و تدوین مطالب، حسن نگارش و رعایت دستور العمل	۳	۳	
	کیفیت تصاویر، اشکال و متنی های استفاده شده			
کیفیت علمی	بررسی تازینویه موضوع و بیان سافه پژوهش در موضوع	۱۳	۱۲٫۷۵	
	ابتکار و نوآوری			
	ارزش علمی و یا کاربردی			
	استفاده از منابع و مؤاخذ به لحاظ کمی و کیفی (به روز بودن)			
	کیفیت نظرات و پیشنهادات برای ادامه تحقیق			
رعایت اصول علمی روش تحقیق				
کیفیت ارائه	تسلف به موضوع و توانایی در پاسخگویی به سؤالات در جلسه دفاع	۳	۳	
	نحوه ارائه (رعایت زمان - تفهیم موضوع ، کیفیت ترانس برنسیو...)			
مقاله	مقاله چاپ شده یا دارای گواهی پذیرش از مجلات یا کنفرانسهای علمی، برابر ماده ۲۰ آئین نامه آموزشی دوره های کارشناسی ارشد (لغفاً نماینده تحصیلات تکمیلی مستندات لازم را ضمیمه فرمائید)	۱	-	
نمره پایان نامه		۲۰	۱۸٫۷۵	

اعضاء هیئت داوران	نام و نام خانوادگی	مرتبۀ علمی	نام دانشگاه	امضاء
استاد راهنما	سیدمحمد مهدی قبولی درافشان	دانشیار	فردوسی مشهد	
استاد مشاور	سعید محسنی	دانشیار	فردوسی مشهد	
استاد مدعو	رضا معبودی	استادیار	فردوسی مشهد	
استاد مدعو	اعظم انصاری	استادیار	فردوسی مشهد	
نماینده تحصیلات تکمیلی	اعظم انصاری	استادیار	فردوسی مشهد	

جلسه دفاع در تاریخ ۹۷/۶/۲۵ برگزار گردید و نمره نامبرده در هیئت داوران حروف می باشد که با توجه به ماده ۲۰ آئین نامه عدد ۱۸٫۷۵

آموزشی دوره کارشناسی ارشد ناپوسته مصوب ۸۲/۱۰/۲۵ به آن درجه تعلق می گیرد.

نام و نام خانوادگی مدیر گروه : دکتر سید حسین حسینی
- سهم اعضاء هیئت داوران در ارزشیابی یکسان است:
- محاسبه میانگین و اعمال یک نمره مربوط به بخش اتمام به موقع با توجه به تاریخ شروع و پایان تحصیل توسط نماینده تحصیلات تکمیلی گروه انجام می گیرد.
(لغفاً به توضیحات مندرج در پشت برگه توجه فرمائید)

امضاء و تاریخ

تعهد نامه

اینجانب **عبدالعظیم میری محمد العماری** دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته حقوق خصوصی دانشکده حقوق و علوم سیاسی، نویسنده پایان نامه «حقوق معنوی در مالکیت های ادبی و هنری در حقوق ایران و عراق»، تحت راهنمایی دکتر سید محمد مهدی قبولی درافشان، متعهد می شوم:

- تحقیقات در این پایان نامه توسط اینجانب انجام شده و از صحت و اصالت برخوردار است.
- در استفاده از نتایج پژوهش های محققان دیگر به مرجع مورد استفاده استناد شده است.
- مطالب مندرج در پایان نامه تاکنون توسط خود و یا فرد دیگری برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی در هیچ جا ارائه نشده است.
- کلیه حقوق معنوی این اثر متعلق به دانشگاه فردوسی مشهد می باشد و مقالات مستخرج با نام "دانشگاه فردوسی مشهد" و یا «Ferdowsi University of Mashhad» به چاپ خواهد رسید.
- حقوق معنوی تمام افرادی که در به دست آمدن نتایج اصلی پایان نامه تاثیرگذار بوده اند در مقالات مستخرج از رساله رعایت شده است.
- در کلیه مراحل انجام این پایان نامه، در مواردی که از موجود زنده (یا بافت های آنها) استفاده شده است ضوابط و اصول اخلاقی رعایت شده است.
- در کلیه مراحل انجام این پایان نامه، در مواردی که به حوزه اطلاعات شخصی افراد دسترسی یافته یا استفاده شده است، اصل رازداری، ضوابط و اصول اخلاق انسانی رعایت شده است.

تاریخ

امضای دانشجو

مالکیت نتایج و حق نشر

- کلیه حقوق معنوی این اثر و محصولات آن (مقالات مستخرج، کتاب، برنامه های رایانه ای، نرم افزارها و تجهیزات ساخته شده) متعلق به دانشگاه فردوسی مشهد می باشد. این مطلب باید به نحو مقتضی در تولیدات علمی مربوطه ذکر شود.
- استفاده از اطلاعات و نتایج موجود در پایان نامه بدون ذکر مرجع مجاز نمی باشد.

تقدیم به

به کسانی که به خاطر ما ریاضت کشیدند و سختی های را تحمل کردند

و به.....روح پدرم

و به و مادر گرانقدرم

و به.....خویشانندان و دوستانم

و به.....و وطنم عراق

تشکر و قدردانی:

به مصداق «من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق» بسی شایسته است از استاد فرهیخته و فرزانه جناب آقای دکتر سید محمد مهدی قبولی درافشان که در کمال سعه صدر با حسن خلق و فروتنی از هیچ کمکی در این عرصه بر من دریغ ننمودند و زحمت راهنمایی این پایان نامه را بر عهده گرفتند و از زمانی که این پایان نامه تنها یک طرح در ذهن بود مرا یاری کرده تا الان که به شکل نهایی در آمده از ایشان کمال تشکر و قدردانی را دارم و هیچگاه زحمت هایشان را فراموش نخواهم کرد و از خداوند منان برای ایشان صحت و سلامت در مسیر علمی شان خواستارم. همچنین از آقای دکتر سعید محسنی که زحمت مشاور این پایان نامه را متقبل شدند نهایت کمال و تشکر را دارم و برای ایشان موفقیت روز افزون را از خداوند متعال خواستارم.

چکیده

در مورد مالکیت های ادبی و هنری، به طور معمول دو دسته حقوق برای پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری توسط قانونگذار شناسایی می شود: حقوق معنوی و حقوق مالی. هر یک از این حقوق نیز دارای مصادیقی است و همه برای تامین منافع پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری تشریح می گردد. در نظام قانونگذاری ایران در سال ۱۳۴۸ قانونی تحت عنوان «قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان» و پس از آن نیز مقررات اندک و پراکنده ای در این خصوص به تصویب رسیده است. در عراق نیز، حمایت از مالکیت های ادبی و هنری در قانون حمایت حق مؤلف مصوب سال ۱۹۷۱ میلادی منعکس است که البته این قانون به موجب فرمان شماره ۸۳ نیروی ائتلاف موقت در خصوص اصلاح قانون حمایت مؤلف به سال ۲۰۰۴ با اصلاحاتی مواجه شده است. این پژوهش با روشی توصیفی تحلیلی و نیز تطبیقی به بررسی حقوق معنوی پدیدآورنده آثار ادبی و هنری در دو نظام حقوقی ایران و عراق پرداخته است. نتایج حاصل از پژوهش نشان می دهد که حقوق معنوی، حقوق و امتیازات غیر مالی است که مربوط به شخصیت پدیدآورنده بوده و برای حمایت از آن مقرر شده است. به طور مرسوم هنگام بررسی حقوق معنوی از عناوین حق افشاء اثر یا تصمیم گیری در مورد انتشار اثر، حق حرمت نام و عنوان پدیدآورنده یا حق پدیدآورنده در خصوص انتساب اثر به وی، حق حرمت اثر و حق پدیدآورنده نسبت به اصلاح یا استرداد اثر یاد می شود. لیکن در مورد پذیرش همه یا برخی از این حقوق در دو نظام حقوقی ایران و عراق، اختلاف هایی وجود دارد به گونه ای که همه مصادیق یادشده در قانون حمایت حق مؤلف عراق مورد تصریح قرار گرفته حال آنکه در حقوق ایران فقط به حق انتساب اثر و حق حرمت آن تصریح شده است و شایسته است قانونگذار ایران دو حق دیگر را نیز با مشخص نمودن شرایط آن مورد پذیرش قرار دهد. در مورد ویژگی های این دسته حقوق مانند قابلیت انتقال قهری به ورثه یا شیوه اعمال این حقوق پس از وفات مؤلف نیز ابهام هایی وجود دارد. در هر حال در هر دو نظام حقوقی از ابزارهای مختلفی برای حمایت از حقوق معنوی استفاده می شود که مهمترین آن از سویی مسئله جبران خسارتهای مالی و معنوی است که در اثر نقض حقوق معنوی به دارنده حق معنوی وارد آمده است و از سوی دیگر ضمانت اجرای کیفری است که در این زمینه پیش بینی شده است. هر دو نظام حقوقی پذیرای مسئولیتهای پیش گفته برای ناقض حقوق هستند هر چند در جزئیات با یکدیگر اختلاف هایی دارند.

واژگان کلیدی: حقوق ادبی و هنری، مالکیت فکری، حقوق معنوی، حقوق ایران، حقوق عراق

۱	مقدمه
۱	الف- بیان مسئله و تبیین موضوع
۲	ب- ضرورت و اهمیت انجام تحقیق
۲	ج- پیشینه تحقیق
۳	د- سؤالات اصلی تحقیق
۳	ه- فرضیه های تحقیق
۳	و- اهداف اصلی تحقیق
۳	ز- نوع و روش تحقیق
۴	ح- ساختار تحقیق
۵	فصل مقدماتی: مبادی تصویری پژوهش
۶	مبحث نخست: مفهوم، شرایط حمایت و انواع آثار مورد حمایت در عرصه مالکیت‌های ادبی و هنری
۶	گفتار نخست: مفهوم و شرایط آثار مورد حمایت
۷	بند نخست: مفهوم اثر مورد حمایت
۷	بند دوم- شرایط لازم برای حمایت از اثر
۸	الف: ابتکاری یا اصیل بودن اثر
۹	ب: ظهور اثر به شکل محسوس
۱۰	گفتار دوم: انواع آثار
۱۰	بند نخست: آثار اصلی
۱۴	بند دوم- آثار اقتباسی
۱۷	مبحث دوم: پدیدآورنده مورد حمایت قانون
۱۷	گفتار نخست: پدیدآورنده در آثار مشترک و جمعی
۱۸	بند نخست: پدیدآورنده در آثار مشترک
۲۰	بند دوم: پدیدآورنده در آثار جمعی
۲۱	گفتار دوم- پدیدآورنده از نظر نوع شخصیت (حقوقی یا حقیقی)
۲۴	گفتار سوم: پدیدآورنده اثر بی نام یا اثر دارای نام مستعار
۲۶	فصل نخست: مفهوم و ویژگیهای حقوق معنوی پدیدآورنده اثر ادبی و هنری در حقوق عراق و ایران

- ۲۷.....مبحث نخست: مفهوم حق معنوی و مقایسه آن با اصطلاحات مشابه
- ۲۷.....گفتار نخست: تعریف حقوق معنوی پدیدآورنده
- ۲۹.....گفتار دوم: تفاوت حقوق معنوی و برخی حقوق مربوط به شخصیت
- ۲۹.....بند نخست: حق بر آبرو و حیثیت
- ۳۰.....بند دوم: حق بر حریم خصوصی
- ۳۱.....مبحث دوم: ویژگیهای حقوق معنوی پدیدآورنده
- ۳۱.....گفتار نخست: ویژگی‌های غیرقابل مناقشه به لحاظ ارتباط حق معنوی با شخصیت
- ۳۲.....بند نخست: دائمی بودن
- ۳۲.....بند دوم: عدم شمول مرور زمان
- ۳۴.....بند سوم: عدم قابلیت انتقال ارادی
- ۳۵.....بند چهارم- عدم قابلیت توقیف
- ۳۷.....گفتار دوم: ویژگی‌های قابل مناقشه
- ۳۷.....بند نخست: مطلق یا مقید بودن حق در مواجهه با نظریه ممنوعیت سوء استفاده از حق
- ۳۸.....بند دوم: قابلیت یا عدم قابلیت انتقال حقوق معنوی به ورثه
- ۴۴.....فصل دوم: مصادیق حقوق معنوی پدیدآورنده در حقوق عراق و ایران
- ۴۵.....مبحث نخست: حق تصمیم‌گیری در مورد انتشار اثر
- ۴۵.....گفتار نخست: مفهوم و مبانی حق تصمیم‌گیری در مورد انتشار اثر و جایگاه آن در حقوق عراق و ایران
- ۴۵.....بند نخست: مفهوم و مبانی حق تصمیم‌گیری در مورد انتشار اثر
- ۴۷.....بند دوم: جایگاه حق تصمیم‌گیری در مورد انتشار اثر در حقوق عراق و ایران
- ۴۹.....گفتار دوم: قلمرو حق پدیدآورنده در تصمیم‌گیری در مورد انتشار اثر
- ۴۹.....بند نخست: قلمرو حق پدیدآورندگان نسبت به تصمیم‌گیری در مورد انتشار اثر
- ۵۰.....بند دوم: برخورداری یا عدم برخورداری ورثه از حق تصمیم‌گیری در مورد انتشار اثر
- ۵۱.....بند سوم: دخالت دولت در تصمیم‌گیری در مورد انتشار اثر
- ۵۲.....الف. دخالت دولت در تصمیم‌گیری در مورد انتشار اثر در اثنای زندگی پدیدآورنده
- ۵۲.....ب. دخالت دولت در تصمیم‌گیری در مورد انتشار اثر بعد از وفات پدیدآورنده
- ۵۴.....مبحث دوم: حق انتساب اثر به پدیدآورنده

- گفتار نخست: مفهوم و مبانی حق انتساب اثر به پدیدآورنده و دیدگاه حقوق عراق و ایران نسبت به آن ۵۴
- بند نخست: مفهوم و مبانی حق انتساب اثر به پدیدآورنده اثر ۵۵
- بند دوم: جایگاه حق انتساب اثر در حقوق عراق و ایران ۵۶
- گفتار دوم: قلمرو حق انتساب اثر به پدیدآورنده ۵۷
- بند نخست: حق انتساب اثر در زمان حیات پدیدآورنده ۵۷
- بند دوم: حق انتساب اثر پس از وفات پدیدآورنده ۵۸
- مبحث سوم: حق حرمت اثر ۵۹
- گفتار نخست: مفهوم و مبانی حق حرمت اثر ۵۹
- گفتار دوم: جایگاه و قلمرو حق حرمت اثر در حقوق عراق و ایران ۶۰
- بند نخست: جایگاه قانونی حق حرمت اثر در حقوق عراق و ایران ۶۰
- بند دوم: قلمرو حق حرمت اثر ۶۱
- مبحث چهارم: حق اصلاح و استرداد اثر ۶۳
- گفتار نخست: مفهوم و مبانی حق اصلاح و استرداد ۶۳
- گفتار دوم: جایگاه حق اصلاح و استرداد در حقوق عراق و ایران و قلمرو آن ۶۵
- بند نخست: جایگاه حق اصلاح و استرداد در حقوق عراق و ایران ۶۵
- بند دوم: قلمرو حق اصلاح و استرداد ۶۷
- فصل سوم: ابزارهای حمایتی از حق معنوی پدیدآورنده اثر در حقوق عراق و ایران ۶۹
- مبحث نخست: اقدامات تأمینی برای حمایت از حقوق معنوی پدیدآورنده ۷۰
- گفتار نخست: اقدامات تأمینی برای حمایت از حقوق معنوی پدیدآورنده در حقوق عراق ۷۰
- بند نخست: شرایط توقیف اثر تقلبی ۷۱
- بند دوم: مصادیق و موارد مشمول توقیف ۷۲
- الف: توقیف اثر منقول ۷۲
- ب: توقیف آثار غیر منقول ۷۳
- گفتار دوم: اقدامات تأمینی برای حمایت از حقوق معنوی پدیدآورنده در حقوق ایران ۷۴
- مبحث دوم: جبران خسارتهای وارد بر پدیدآورنده ناشی از نقض حقوق معنوی وی (مسئولیت مدنی ناقض حق معنوی) ۷۵
- گفتار نخست: جبران خسارتهای وارد بر پدیدآورنده در حقوق عراق ۷۵

۷۸	گفتار دوم: جبران خسارتها در حقوق ایران
۸۰	مبحث سوم: ضمانت اجرای کیفری
۸۰	گفتار نخست: ضمانت اجرای کیفری در حقوق عراق
۸۲	گفتار دوم: ضمانت اجرای کیفری در حقوق ایران:
۸۳	بند نخست- جرم نشر، پخش و عرضه اثر دیگری
۸۴	بند دوم- جرم عدم ذکر نام پدیدآورنده
۸۵	بند سوم: جرم تغییر و تحریف اثر
۸۶	نتیجه گیری
۸۸	منابع:
۸۸	الف:منابع فارسی
۸۹	ب:منابع عربی

الف- بیان مسئله و تبیین موضوع

امروزه اهمیت مالکیت های فکری بر کسی پوشیده نیست، مالکیت های فکری به دو شاخه مالکیت های مالکیت های صنعتی و ادبی و هنری تقسیم می شود، مالکیت های اخیر با ارتباط ارتباط ویژه ای که با فرهنگ و اندیشه دارد، جایگاه ممتازی در عرصه ملی و بین المللی دارد. در مورد مالکیت های ادبی و هنری، به طور معمول دو دسته حقوق برای پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری توسط قانونگذار شناسایی می شود: حقوق معنوی (اخلاقی) و حقوق مالی. هر یک از این حقوق نیز دارای مصادیقی است و همه برای تامین منافع پدید آورندگان آثار ادبی و هنری تشریح می گردد. در این میان مقصود از حقوق معنوی، حقوق و امتیازات غیر مالی است که مربوط به شخصیت پدیدآورنده بوده و برای حمایت از آن مقرر شده است. به طور مرسوم هنگام بررسی حقوق معنوی از عناوین حق افشاء اثر، حق حرمت نام و عنوان پدیدآورنده یا حق پدیدآورنده در خصوص انتساب اثر به وی، حق حرمت اثر و حق پدیدآورنده نسبت به اصلاح یا استرداد اثر یاد می شود. لیکن در مورد پذیرش همه یا برخی از این حقوق در نظام های حقوقی مختلف، اختلاف هایی وجود دارد و قانونگذاری های مختلف یکسان عمل ننموده اند. کما اینکه در مورد ویژگی های این دسته حقوق مانند قابلیت انتقال قهری به ورثه یا شیوه اعمال این حقوق پس از وفات مؤلف ابهام هایی وجود دارد.

در نظام قانونگذاری ایران در سال ۱۳۴۸ قانونی تحت عنوان «قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان» و پس از آن نیز مقررات اندک و پراکنده ای در این خصوص به تصویب رسیده است که به ویژه در زمینه حقوق معنوی پدیدآورندگان آثار دارای نقایص و ابهاماتی می باشد. در عراق، حمایت از مالکیت های ادبی و هنری در قانون حمایت حق مؤلف مصوب سال ۱۹۷۱ میلادی منعکس است که البته این قانون به موجب فرمان شماره ۸۳ نیروی ائتلاف موقت در خصوص اصلاح قانون حمایت مؤلف به سال ۲۰۰۴ با اصلاحاتی مواجه شده است. در هر حال این پژوهش در صدد است مسئله حقوق معنوی را در عرصه مالکیت های ادبی و هنری در دو نظام حقوقی ایران و عراق مورد بررسی قرارداد و این حقوق را از جهات مختلف همچون شمار این حقوق و شرایط و ویژگی های این دسته حقوق مورد مطالعه تطبیقی قرار دهد.

ب- ضرورت و اهمیت انجام تحقیق

اهمیت این پژوهش از دو جهت است. از سویی مالکیت‌های فکری و از جمله مالکیت‌های ادبی و هنری در جهان امروز اهمیت والایی یافته است. مسئله حقوق معنوی پدیدآورندگان آثار از جمله مسائل مهمی است که بهره برداری از آثار مختلف بدون توجه به آن تبعات اخلاقی و اقتصادی مهمی می‌تواند داشته باشد. از این رو اهمیت پژوهش‌هایی که سعی در افزودن بر غنای ادبیات حقوقی در این حوزه است، روشن و آشکار است. به ویژه اینکه ابهام‌های فراوانی در این زمینه وجود دارد. از سوی دیگر این پژوهش به مطالعه تطبیقی موضوع خواهد پرداخت. روشن است مطالعات تطبیقی امروزه در همه نظام‌های حقوقی به دلیل فواید آن اهمیت غیر قابل انکاری دارد. به ویژه این پژوهش برای هر دو نظام حقوقی عراق و ایران می‌تواند فواید مهمی داشته باشد و ادبیات حقوقی هر دو کشور در این زمینه نیازمند تقویت است.

ج- پیشینه تحقیق

در مورد پیشینه تحقیق باید گفت، پژوهشی که به مطالعه تطبیقی حقوق معنوی در مالکیت‌های ادبی و هنری در دو نظام حقوقی ایران و عراق پرداخته باشد، مشاهده نگردید لیکن به صورت مستقل در هر دو نظام حقوقی تالیفاتی به چشم می‌خورد که نویسندگان گاهی به صورت پراکنده و گاهی به صورت مستقل بدون اینکه به مطالعه تطبیقی در ایران و عراق بپردازند متعرض مسئله حقوق معنوی یادشده گردیده اند. به عنوان نمونه در نظام حقوقی ایران در برخی کتب عرصه مالکیت فکری (به عنوان نمونه زرکلام، ۱۳۸۸، ص ۱۱۰ به بعد؛ محسنی و قبولی درافشان، ۱۳۹۴، ص ۱۶۶-۲۰۶) در خلال دیگر مباحث مربوط به مالکیت‌های ادبی و هنری به حقوق معنوی پدیدآورندگان نیز پرداخته شده است. در برخی مقالات (محسنی و قبولی درافشان، ۱۳۹۱، ص ۱۶۷-۱۹۵؛ شبیری زنجانی و نعمتی، ۱۳۹۲، ص ۷-۴۴؛ محسنی و قبولی درافشان، ۱۳۹۲، ص ۳۴۹-۳۸۰) به صورت موردی مصادیقی از حقوق معنوی همچون حق اصلاح و استرداد و حق افشاء مورد مطالعه قرار گرفته است. کما اینکه پایان نامه ای (حبیبی و یشته، ۱۳۹۰) نیز به بررسی حقوق معنوی بدون مطالعه تطبیقی با عراق پرداخته است و در هیچ یک از این آثار به لایحه حمایت از مالکیت فکری ۱۳۹۳ نیز پرداخته نشده است. در حقوق عراق نیز برخی تألیفات (از جمله بصری و منقذ، ۲۰۱۱، ص ۳۳۴-۳۶۰؛ الخوری ۲۰۰۵، ص ۷-۱۳؛ مرشدی، ۲۰۱۶، ص ۲-۹) متضمن مباحثی در مورد حقوق معنوی هستند بدون اینکه مطالعه تطبیقی با حقوق ایران شده باشد.

د- سؤالات اصلی تحقیق

۱- آیا شمار حقوق معنوی پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری در حقوق ایران و عراق یکی است؟

۲- آیا حقوق معنوی در هر دو نظام حقوقی ایران و عراق از نظر دائمی بودن و عدم قابلیت انتقال ارادی شبیه یکدیگرند؟

۳- آیا حقوق معنوی در دو نظام حقوقی عراق و ایران به ورثه منتقل می‌شوند؟

ه- فرضیه های تحقیق

۱- در خصوص شمار حقوق معنوی پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری میان حقوق عراق و ایران تفاوت وجود دارد و به نظر می‌رسد قلمرو حقوق معنوی پذیرفته شده برای پدیدآورندگان با توجه به اصلاحات قانون حمایت حق مولف عراق گسترده تر و روشن تر از حقوق ایران است.

۲- به نظر می‌رسد حقوق معنوی در هر دو نظام حقوقی ایران و عراق از نظر دائمی بودن و عدم قابلیت انتقال ارادی شبیه یکدیگرند.

۳- از نظر انتقال حقوق معنوی به ورثه در نظام حقوق ایران ابهام وجود دارد ولی در حقوق عراق در مورد حق ورثه نسبت به افشای اثر پس از وفات پدیدآورنده در صورت عدم وجود وصیتی در این خصوص، تصریح شده است.

و- اهداف اصلی تحقیق

هدف اصلی این پژوهش نمایاندن دیدگاه های دو نظام حقوقی ایران و عراق در زمینه حقوق معنوی آثار ادبی و هنری و مشخص نمودن نقاط ضعف و قوت این دو نظام است و ارائه راه حل هایی برای تقویت حقوق ایران و عراق در زمینه مورد بحث است.

ز- نوع و روش تحقیق

نوع این پژوهش بنیادی بوده و روش این تحقیق توصیفی-تحلیلی و تطبیقی است، روش جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای و ابزار آن فیش‌برداری است.

ح- ساختار تحقیق

پژوهش حاضر متضمن چهار فصل است. ابتدا در فصل مقدماتی مبادی تصویری پژوهش در قالب دو مبحث بیان شده است و در آن از مفهوم، شرایط حمایت و انواع آثار مورد حمایت و نیز پدیدآورندگان آثار سخن گفته شده است. سپس در فصل نخست به تبیین مفهوم و ویژگی های حقوق پدیدآورنده اثر ادبی و هنری در حقوق عراق و ایران پرداخته شده است. این فصل شامل دو مبحث است که مبحث نخست در رابطه با مفهوم حق معنوی و مقایسه آن با اصطلاحات مشابه می باشد و مبحث دوم در رابطه با ویژگی های حقوق معنوی پدیدآورنده می باشد. فصل دوم پژوهش به مصادیق حقوق معنوی پدیدآورنده اثر در حقوق ایران و عراق پرداخته است که شامل چهار مبحث است. مبحث نخست این فصل در رابطه با حق تصمیم گیری در مورد انتشار اثر (حق افشاء اثر) است. مبحث دوم آن در رابطه با حق انتساب اثر به پدیدآورنده اثر، مبحث سوم در رابطه با حق حرمت اثر و نهایتاً مبحث چهارم آن مربوط به حق اصلاح و استرداد اثر می باشد. در فصل سوم نیز در قالب سه مبحث به بررسی ابزارهای حمایتی از حق معنوی پدیدآورنده اثر در حقوق عراق و ایران پرداخته شده است. در مبحث نخست این فصل از اقدامات تأمینی حمایتگر حقوق معنوی پدیدآورنده اثر سخن گفته شده است و در مباحث دوم و سوم به ترتیب مسئله جبران خسارتهای ناشی از نقض حقوق معنوی و ضمانت اجرای کیفری نقض حقوق یادشده مورد مطالعه قرار گرفته است.

فصل مقدماتی: مبادی تصویری پژوهش

به طور کلی مالکیت رابطه ای بین انسان و شیء می باشد که به صاحب آن امکان استفاده و بهره برداری و تصرف در آن شیء را در محدوده قانونی می دهد، اما مالکیت فکری مالکیتی است که به اشیاء غیر مادی باز می گردد و حقوق ناشی از آن حقوق فکری نامیده می شود، زیرا حقوق مزبور مربوط به اثری است که حاصل فکر و اندیشه محسوب می شود. در هر حال بر حقوق فکری اصطلاح حقوق مالکیت فکری نیز اطلاق می گردد (المهدی، ۱۹۹۷، ص ۶۶۸). در مورد تعریف حقوق فکری یا به تعبیر مالکیت فکری اینگونه بیان شده است: «حقوقی است که ناشی از اثر ابتکاری خود فرد است که در شکلی مادی نمود یافته و منسوب به او و محصول ذهن او است و بیانگر شخصیت و مالکیت و توانایی اش می باشد. (السعيد، ۲۰۰۸، ص ۲۵). حقوق شناخته شده برای پدیدآورنده اثر بر تالیفات و آثارش در دو نوع از حقوق نمود می یابد: حقوق معنوی و حقوق مالی. در واقع همانگونه که برخی حقوقدانان ایرانی (امامی، ۱۳۹۳، ص ۲۲۷) بیان داشته اند، پدیدآورنده اثر نسبت به اثری که خلق نموده است، علاوه بر حقوق مالی که بیانگر امتیازات اقتصادی مربوط به بهره برداری از اثر است، حقوق معنوی نیز دارد. در هر حال از آنجا که این پژوهش به حقوق معنوی پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری اختصاص یافته است، بایسته است قبل از ورود به حقوق معنوی پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری، به طور مختصر به تبیین آثار ادبی و هنری مورد حمایت در عرصه مالکیت های ادبی و هنری (از نظر مفهوم، شرایط حمایت و انواع آثار مورد حمایت) پرداخته (مبحث نخست) و نیز مقصود از پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری تبیین گردد (مبحث دوم).

مبحث نخست: مفهوم، شرایط حمایت و انواع آثار مورد حمایت در عرصه مالکیت های ادبی و هنری

در این مبحث ابتدا به تبیین مفهوم و شرایط آثار مورد حمایت در عرصه مالکیت های ادبی و هنری پرداخته می شود (گفتار نخست). سپس از انواع آثار مورد حمایت سخن به میان می آید (گفتار دوم).

گفتار نخست: مفهوم و شرایط آثار مورد حمایت

در این گفتار ابتدا به تبیین مفهوم آثار مورد حمایت در عرصه مالکیت های ادبی و هنری پرداخته می شود (بند نخست). سپس از شرایط لازم برای حمایت از اثر سخن به میان می آید (بند دوم).

بند نخست: مفهوم اثر مورد حمایت

در قانون حمایت حق مؤلف عراق اصلاحی ۲۰۰۴ برای اثر مورد حمایت در عرصه مالکیت ادبی و هنری، اصطلاح مصنف که جمع آن مصنّفات است، به کار رفته است. (ماده ۱ قانون یادشده^۱). این واژگان اسم مفعول از مصدر تصنیف است و چیزی را تصنیف کردن از نظر لغوی یعنی آن را جزء کردن به جهت تمییز بخشیدن از انواع دیگر (البستانی، ۱۹۲۷، ص ۱۳۶۶). لیکن مصنف یا اثر مورد حمایت، در اصطلاح حقوقی هر گونه تولید ذهنی است خواه به صورت کتاب، صدا، نقاشی، عکس یا حرکت ظهور یابد یا اینکه موضوعش ادبیات، هنر یا علوم باشد (غانم، ۱۹۶۶، ص ۵۴).

انتقادی که به این تعریف وارد است این است که در این تعریف از مهمترین شرایطی که قوانین برای حمایت از اثر لازم می‌دانند و در بند بعدی بررسی خواهد شد، غفلت و چشم پوشی شده است. توضیح اینکه اثر یا مصنف برای اینکه اثر مورد حمایت قلمداد گردد، باید از سویی اصیل و ابتکاری باشد و از سوی این ابتکار از طریق بیان آن ظهور و بروز یابد. بنابراین به نظر می‌رسد تعریفی که برخی دیگر از حقوقدانان (فرج، ۱۹۵۹، ص ۹۱). ارائه داده اند مناسب تر باشد. در این تعریف، در مورد مفهوم اثر مورد حمایت چنین آمده است: «هر تولید و اثر ذهنی که ابتکاری است و در عالم وجود تبلور یافته است. در این زمینه فرقی نمی‌کند که روش بیان یا هدف یا رنگ یا نوعش چگونه باشد».

از نظر حقوق ایران نیز اثر مورد حمایت «به آنچه از راه دانش یا هنر و یا ابتکار پدیده اورنده پدیدآید، بدون در نظر گرفتن طریقه یا روشی که در بیان و یا ظهور و یا ایجاد آن بکار رفته است، اثر اطلاق می‌شود» (مهدی زاده، ۱۳۸۹، ص ۱۸).

بند دوم- شرایط لازم برای حمایت از اثر

همانگونه که در تعریف اثر مورد حمایت نیز مورد اشاره قرار گرفت، برای حمایت از اثر از راه مالکیت‌های ادبی و هنری، از سویی لازم است، اثر ابتکاری یا به تعبیری اصیل باشد (الف) و از سوی دیگر لازم است به گونه ظهور و بروز خارجی پیدا نماید (ب).

^۱ ماده ۱ قانون حمایت حق المؤلف رقم (۳) لسنة ۱۹۷۱ المعدل لسنة ۲۰۰۴: «۱- يتمتع بحماية هذا القانون مؤلفوا المصنفات الاصلية في الاداب والفنون والعلوم ايا كان نوع هذه المصنفات او طريقة التعبير عنها او اهميتها والغرض من تصنيفها...».

الف: ابتکاری یا اصیل بودن اثر

در ماده ۱ قانون حمایت حق مؤلف عراق اصلاحی ۲۰۰۴ چنین آمده است: «۱- پدیدآورندگان آثار اصیل در زمینه آداب، هنرها و علوم فارغ از نوع آیا آثار و شیوه بیان یا اهمیت و هدف از تصنیف آن، از حمایت این قانون بهره مند می‌باشند...» همانگونه که ملاحظه می‌شود در این ماده از آثار اصیل یاد شده است. در مورد اینکه مقصود از اصالت یا به تعبیری ابتکار^۱ چیست حقوقدانان عراقی بر این باورند که منظور از ابتکار، ظهور تلاش شخصی صاحب ایده، صرف نظر از ارزش ادبی و اهمیت مادی اثر است؛ خواه همه این آفرینش نتیجه خلق مولف باشد یا اینکه مبتنی بر عناصر مختلفی باشد که آنها را جمع کرده و آن را به شکل خاصی مرتب کرده باشد. به این معنا که شخصیت مولف باید در تولید اثرش آشکار گردد. (حیدر، ۱۹۵۹، ص ۵۹). ظهور و بروز شخصیت مولف در آفرینش اثر نیز به این معنا است که مولف تمام تلاش ذهنی خود را می‌کند و ویژگی شخصی اش را به اثر می‌بخشد و این اثر ناشی از روح و دارایی‌های او می‌باشد. بنابراین اصالت آفرینش و تولید اثر به معنای بروز شخصیت مولف در ایجاد اثر یا ترکیب است بدین معنا که این آفرینش زائیده افکارش است. این اصالت، عنصر مهمی در حمایت است و تنها محدود به آثار اصیلی که برای اولین بار ظهور می‌یابند نمی‌شود بلکه در آثار مقتبس از آثار قبلی نیز می‌تواند وجود داشته باشد. در واقع در آثار اقتباسی اثر جدید، باید تغییر اساسی در اثر قبلی ایجاد نموده باشد یا چنان تغییر در ترتیب و ترجمه اش رخ داده باشد که شخصیت پدیدآورنده جدید در آن دخل و تصرف و تغییرات نمود یافته باشد. گفتنی است اصالت محدود به خود آفرینش و تولید نیست بلکه می‌تواند اصالت مزبور در نوع و شکل بیان نیز تبلور یابد. (القاضی، ۱۹۵۸، ص ۴۰).

در حقوق ایران آنگونه که برخی حقوقدانان (محسنی و قبولی درافشان، ۱۳۹۴، ص ۵۸) بیان داشته‌اند، قانونگذار ایران برای بیان مفهوم اصالت، تعبیر «ابتکار» را به کار برده است. در واقع در ماده یک قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان و بندهای هشت تا دوازده ماده دو آن قانون، از تعبیر ابتکار و ابتکاری بودن استفاده شده است. به موجب ماده یک قانون یادشده، «از نظر این قانون به مؤلف و مصنف و هنرمند، پدیدآورنده و به آنچه از راه دانش یا هنر و یا ابتکار آنان پدید می‌آید... اثر اطلاق می‌شود».

^۱ گفتنی است در برخی قانونگذاری‌ها مانند قانونگذاری مصر در بند یک ماده ۱۳۸ قانون مالکیت فکری، ابتکاری بودن را جزء عناصر اصلی تعریف اثر مورد حمایت دانسته است و در بند دوم ماده مزبور مقصود از ابتکار را ویژگی‌ای دانسته که به اثر اصالت می‌بخشد.

ابتکار در متون قانونی ایران تعریف نشده، لیکن به رغم اینکه برخی از حقوقدانان (اسماعیلی، ۱۳۸۴، ص ۲۲) در خصوص مترادف بودن مفهوم ابتکاری بودن با اصالت تردید نموده‌اند، ولی بسیاری از حقوقدانان ایرانی (محسنی و قبولی درافشان، ۱۳۹۴، صص ۵۸-۵۹؛ زرکلام، ۱۳۸۸، ص ۴۵؛ صفایی، ۱۳۸۶، ص ۷۳؛ صفایی، ۱۳۸۷، ص ۲۳۰؛ میرحسینی، ۱۳۸۴، ص ۲۴۱؛ حسینی نیک، ۱۳۹۲، ص ۴۱) مقصود از ابتکار را همان اصالت دانسته‌اند.

ب: ظهور اثر به شکل محسوس

به موجب ماده ۲ قانون حمایت حق مؤلف عراق، «حمایت قانون شامل آثاری است که از راه نوشته یا صوت یا نقاشی یا تصویر یا حرکت ظهور و بروز یافته باشد...». در واقع در قانون حمایت از حق مؤلف عراق غیر این متن، متنی نیامده که شکل اثر را با هدف پذیرش حمایت قانونی، متعین در شکل خاصی نماید و تنها در ماده یادشده، حمایت این قانون، شامل حمایت از آثاری که به شکل نوشته یا صدا یا نقاشی یا عکس یا حرکت می‌باشند شده است. این موضع قانونگذار عراق موافق با موضع قانونگذار فرانسه و مصر است (الفتلاوی، ۱۹۷۸، ص ۱۶۵). این در حالی است که قبل از قانون حمایت مؤلف عراق و به موجب قانون عثمانی عراق حمایت از حق تالیف، به وجود مادی اثر به عنوان شرطی برای حمایت قانونی، بسنده نشده است بلکه ارائه نسخه ای از آن به دفتر ذی ربط را برای برخورداری از حمایت قانونی الزامی نموده بود. ماده (۲۰) این قانون مقرر نموده بود «هر مولفی که خواستار تضمین حق تالیفش است باید سه نسخه از کتابش را به وزارت فرهنگ در پایتخت و به اداره فرهنگ در غیر از پایتخت برای ثبت آن ارائه دهد. آثاری که دارای یک صورت و حالت هستند مانند تابلوها و تندیس ها و مدالها و ... از این حکم مستثنی می‌باشد. همچنین دادگاه ها، دعوای حق تالیف در رابطه با آثاری که در دفاتر ذی ربط ثبت نشده‌اند را استماع نمی‌کند». ماده ۲۴ قانون مذکور نیز مقرر می‌داشت: «دعوای حق تالیف در آثاری که به ثبت نرسیده‌اند استماع نمی‌شود تا اینکه ثبت شده و در پایان هر سال تمامی آثار که در خلال آن سال به ثبت رسیده را با اسم پدیدآورنده شان به شکل رسمی در روزنامه اعلام دارد (قانون عثمانی عراقی، ۱۹۱۰، مواد ۲۰ و ۲۴).

از نظر حقوق ایران نیز افکار صرف، مورد حمایت حقوق ادبی و هنری نیستند. بلکه آنچه مورد حمایت واقع می‌شود شکل ابراز ایده‌ها است نه خود ایده‌ها. در واقع ایده باید نمود خارجی یابد به این دلیل که عینی و ملموس بودن از جمله شرایط حمایت می‌باشد (رک. محسنی و قبولی درافشان، ۱۳۹۵، صص ۱۱۹-